Nazismens sociala ursprung

Vid några studiebesök i Kiel för omkring tio år sedan sammanträffade jag ofta med *Rudolf Heberle*, docent i sociologi vid universitetet. Heberle och hans kolleger kunde själva tjänstgöra som objekt för studium av de tyska vetenskapsmännens ställning under nazismen. Motsättningen mellan åsikt och uppträdande var total. Heberle själv hatade nazismen, men tillhörde SA och var ibland iförd dess förhatliga uniform, då han halvt viskande berättade om nazismens illgärningar. Just på grund av sin antinazism måste han, enligt vad han förklarade, tillhöra SA; de universitetsmän vilkas lojalitet mot nazismen var notorisk slapp däremot att ingå i SA och att slösa bort sin fritid på marscher och exercis. Heberle var sysselsatt med en undersökning av nazismens sociala ursprung, men räknade icke med att kunna publicera den; det bjöd honom alltför mycket emot att i framställningen smyga in de uttryck för ett sant nationellt sinnelag utan vilka det var otänkbart att få en politisk bok utgiven i Hitlers Tyskland. Hans kolleger uppträdde på liknande sätt. Universitetets professorer valde enhälligt en nazistisk rektor. På min fråga till de antinazister som härvid medverkat varför de deklarerat sin anslutning till den nya regimen svarades att jag måste förstå det tryck för vilket de varit utsatta; en nejröst betydde avsättning, prygel, förpassning till koncentrationsläger, elände för familjen. I stort sett tror jag att Heberle och hans kamrater var ärliga och uppriktiga, och jag anser det högst tvivelaktigt om jag själv och mina kolleger skulle ha uppträtt mera heroiskt i en liknande situation. Den dominerande känslan inför dessa tyska forskare var en blandning av medlidande och äckel.

Den bok Heberle talade om har nu kommit ut. Utgivningsort och utgivningsår är emellertid icke Kiel, 1936, utan Baton Rouge, Louisiana, 1945. Heberle kom nämligen ett år före kriget till USA och blev professor i sociologi vid Louisianas statsuniversitet. Hans arbete har en mycket allmän titel *(From democracy to nazism*, Louisiana University Press), men det behandlar huvudsakligen nazismens framväxt i den preussiska provinsen Schleswig-Holstein. Det är såvitt bekant det första större vetenskapliga arbetet om nazismens sociala ursprung. Detta innebär icke att boken ger nya och överraskande perspektiv på nazismen. Men den klarlägger och utreder i detalj vissa fakta rörande nazismens framväxt och är därigenom ägnad att definitivt skingra en rad allmänt omfattade vanföreställningar om tyska folkets reaktion under de avgörande åren 1930—1933.

Den nationalsocialistiska rörelsen var från början, såsom Heberle betonar, en psykologiskt bestämd rörelse, som främst framträdde i de större städerna. Dess anhängare kom från "alla samhällsklasser, från dem som av ett eller annat skäl misslyckats i sina affärer eller i sitt yrke, som hade förlorat sin sociala ställning eller var i fara att förlora den". Nazismen var, för att begagna den beteckning Barrès gjort ryktbar, en rörelse för "les déracinés", för dem som förlorat sina rötter, sin fasta punkt i samhället. Detta andliga bottenskikt, som kallade sig elit, lyckades på fjorton år nå makten genom en propaganda som hänsynslöst utnyttjade konjunkturerna och systematiskt vädjade till skilda folkgruppers tillfälliga intressen. De närmaste historiska parallellerna är kretsen kring Napoleon III under åren före statskuppen 1851 och den boulangistiska rörelsen i Frankrike på 1880-talet. Något speciellt "preussiskt" fanns det icke i den tidiga nazismen; anmärkningsvärt få preussare tillhörde från början rörelsen, och denna vann länge sina största framgångar utanför Preussen, såsom i Thüringen och det bayerska Franken. Det preussiska inslaget, som för övrigt ofta överskattats, kom senare och gällde vissa moment i den nationella ideologin.

Nazismens första blomstring ägde rum under den ekonomiska krisen strax efter kriget; kulminationen betecknas av Hitlers totalt misslyckade försök till statskupp i Bayern i november 1923. Under de följande årens goda konjunkturer försvann nazismen praktiskt taget ur tysk politik. Den nya uppgångsperioden sammanfaller med den ekonomiska krisen i slutet av 1920-talet, och segern vanns i början av år 1933 några månader efter det denna kris passerat sin höjdpunkt.

Detta för förståendet av nazismen avgörande perspektiv får sin konkreta bakgrund i Heberles arbete. Det leder bl. a. till slutsatsen att den nationella linjen icke var bestämmande för nazismens framgång. Tyskarna var efter all sannolikhet lika nationella år 1928 som år 1932. Att de 1928 var likgiltiga för nazismen, medan de 1932 till nära fyrtio procent röstade för den berodde på den kris som utbröt 1929 och ständigt förvärrades; en stor del av tyskarna var i sitt missnöje och sin förtvivlan beredda att låta den politiskt oprövade, hämningslöst agiterande nazismen göra ett försök. Nazismen blev massrörelse och blev därmed sociologiskt bestämd, den blev ett organ för de missnöjda grupperna, icke längre blott för de misslyckade individerna. Betydande framgångar vanns i städerna bland dem som förut röstat med olika borgerliga partier; främst erövrades medelklassen — handlande, kontorsfolk, hantverkare — i någon mån kom också understöd dels från adeln, rikedomen och bildningen, dels, ehuru i än mindre grad, ifrån arbetarklassen. Men de största triumferna firade rörelsen på landsbygden. Medelklassen bland jordbrukarna var den grupp som blev tungan på vågen. Bland godsägarna och de förmögna bönderna var anslutningen liten, likaså bland jordbruksarbetarna. Det understöd som vanns var emellertid icke tillräckligt för att nå majoriteten; vid det sista fria valet under republiken röstade över tre femtedelar av det tyska folket mot Hitler, och denne kunde bli diktator endast tack vare regeringsbildningen i koalition med de tysknationella och den härpå följande, med statsapparatens hjälp utövade terrorn.

I detalj klarlägger Heberle denna utveckling i Schleswig-Holstein, ett av de områden som visade de högsta nazistiska röstsiffrorna; vid valet i juli 1932 uppnådde nazismen i denna provins 64 procent av rösterna på landsbygden, mot 45 procent i städerna. Genom en rad korrelationsberäkningar visas att den partipolitiska skiktningen följde de sociala linjer som ovan angivits. Bönderna, som under republikens första tid i stor utsträckning slutit sig till partier med allmänt liberal inriktning — demokraterna, tyska folkpartiet —, övergick i början av 1930-talet i massa till nazismen. Detta berodde naturligtvis inte, såsom också Heberle understryker, på någon nationell väckelse, ej heller på någon längtan efter diktatur — om en sådan talade icke nazismens agitatorer —, utan på förhoppningar om ekonomiska fördelar genom nazismen, särskilt högre jordbrukstullar och lägre räntor. Vad man önskade var större inkomster, vad man uppnådde var diktatur, total ofrihet, krig och ekonomisk katastrof.

Den i sina huvuddrag otvivelaktigt riktiga bild som Heberles arbete ger är alltså denna. En grupp som genom missanpassning förlorat alla hämningar och all moralisk hållning lyckas genom en till alla missnöjda vädjande propaganda nå en stark politisk maktställning, ehuru icke majoritet. Då den därefter genom intriger och kupper upprättat diktaturen genomför den i stor utsträckning en politik av helt annan art än den tidigare propagerade. De av sociala orsaker missnöjda blir, förenklat uttryckt, fångar hos de personligen misslyckade: minoriteten av terrorister tar hem spelet. Endast de som levat under detta tyranni kan, slutar Heberle, "verkligen förstå hur efter hand alla oppositionella åtgärder kommer att synas omöjliga eller åtminstone meningslösa; hur i en atmosfär av skrämsel, hopplös resignation och självbedrägliga kompromisser den stora massan underkastade sig den aktiva och fanatiska minoritetens välde".

Herbert Tingsten

TVÅ BRITTER

Till sitt växande galleri av engelska vardagshjältar, anspråkslösa intill självutplåning, har *James Hilton* nu med *Att alltid minnas* (Bonniers, 10 kr.) fogat borgmästaren George Boswell i fabriksstaden Browdley. Han har kämpat sig upp från botten, och all hans strävan går ut på att bygga nya och sundare bostäder i sin hemstad. "Det är en vacker livsuppgift. Men det är Hilton som styr borgmästarens öde, och följaktligen råkar han ut för en kort men häftig omskakning, i vars milda efterdyningar han så framlever resten av sitt liv — precis som mr Chips och som hjältarna i "Riddare utan rustning" och "Och nu farväl". George Boswell skiljer sig inte så mycket från sina tidigare Hiltonkolleger att man orkar fängslas av berättelsen om honom. Naturligtvis är miljöerna träffsäkra, vardagsstämningen god — men annars är det en bok som Hilton saklöst kunde låtit bli att skriva.

En beprövad bestsellerfigur, odlad av Hilton, Cronin och andra, är den enkle och uppoffrande prästen, som ingen befordran vinner till de klerikala höjderna, men på ett stillsamt och klokt vis pysslar i vingården och sakta dör efter ett rikt liv. Just för att typen är så vanlig, i tegelstenar och på film, skall skotten *Bruce Marshall* ha särskilt beröm för sin berättelse om *Fader Smith och den breda vägen* (Forum, 9: 50). Marshall har förfarit hederligt: han har inte dolt hur fördomsfull fader Smith är och inte stuckit under stol med hans trånga vyer. Fader Smith är uppfylld av menlösa liturgiska bekymmer; men han vet samtidigt en del om människorna i den skotska stad där han utför sin blygsamma gärning, och han har en del att säga dem, också om det blir först just när de skiljs från det jordiska. Han är en klok och god representant för de fiskare som lägger ut näten på djupt vatten, den enda levande människan på länge bland bestsellrarnas alla gudsmän. Det är en angenämt ironisk ton i boken om honom, en viss artistisk touche också — det världsliga tricket att låta de skiftande stjärnorna på biografaffischerna mitt emot fader Smiths tempel berätta om hur tiden går är särskilt lyckat.

J. O. O.

Elkraftåtgången större än väntat

Den oväntat stora ökningen av kraftförbrukningen under senaste budgetåret har bringat upp belastningsnivån 250 à 300 milj. kWh pr år över vad som förutsågs för ett år sedan, framhåller vattenfallsstyrelsen i sin framställning om anslag till kraftstationer m. m. Under nästa budgetår torde förhållandena bli väsentligt skärpta. Först med igångsättningen av den nya kraftstationen vid Hölleforsen i Indalsälven under 1949 kommer vattenkrafttillgången att bringas upp på en någorlunda normal nivå.

Som läget är måste arbetena med pågående kraftstationsbyggen vid Nämforsen, Forsmoforsen och Hölleforsen samt sjöregleringarna i Ångermanälvens flodområde förtsättas i enlighet med arbetsplanerna.

Styrelsen anser däremot inte nödvändigt att sätta i gång något nytt kraftstationsbygge under nästa budgetår.

Till kraftstationsbygget vid Harsprånget begär styrelsen anslag på tilläggsstat för innevarande budgetår med 8 milj. kr. och för nästa budgetår med 15 milj. kr. Bland större anslag för nästa budgetår märks även 10 milj. till kraftstationen vid Hölleforsen, 5 milj. till kraftstationen vid Forsmoforsen och 3 milj. till sjöregleringar inom Ångermanälvens flodområde.

Gamla Garnis lokal för ÖÄ

Byggnadsstyrelsen, som nu slutfört utredningen om överståthållarämbetets lokalfrågor, föreslår att gamla garnisonssjukhuset ställes till ämbetets förfogande som ämbetshus när det kan frigöras från sin nuvarande uppgift.

Vidare föreslås att en särskild byggnad för överståthållarämbetets skatteavdelning uppförs därintill på sjukhustomten och att höstriksdagen skall anvisa 1 milj. kr. för att uppgöra ritningar och påbörja denna nybyggnad. Kan garnisonssjukhuset inte genast ställas till förfogande, är det önskvärt att arbetena med nybygget för skatteavdelningen sätts i gång.

Utredningen har visat att garnisonssjukhuset inte ensamt erbjuder tillräckliga lokaler för överståthållarämbetets behov. Omkring hälften av utrymmesbehovet måste tillgodoses på annat sätt. Den klyvning i lokalt hänseende som detta förutsätter kan ske utan olägenhet om skatteavdelningen inrymmes i en nybyggnad intill garnisonssjukhuset.

Till sjukhusets huvudbyggnad kan lämpligen förläggas tjänsterum för över- och underståthållaren, sessionsrum, överståthållarämbetets nuvarande kansliavdelningar med tillhörande expeditioner, den del av skatteavdelningen som motsvarar landskamrerarens avdelning vid länsstyrelsen samt den del av poliskammarens trafikexpedition som handlägger sådana ärenden som vid planerad omorganisation skall tillföras överståthållarämbetet. För att göra byggnaden lämplig som ämbetshus fordras ombyggnad i endast ringa omfattning. Kostnaden härför beräknas till 925.000 kr.

Den för skatteavdelningen föreslagna nybyggnaden jämte ombyggnad av vissa äldre hus i parken mellan sjukhuset och Norr Mälarstrand för kupongskatte- och bokgranskningskontoren har beräknats kosta 2,6 milj. kr. Nybyggnaden blir i sex våningar med en flygelbyggnad i två våningar och bör påbörjas redan i början på nästa år.

SCHACKFÖRBUNDETS ÅRSMÖTE 13 OKTOBER.

Stockholms schackförbund håller sitt årsmöte söndagen den 13 oktober kl. 16 i schacksalongerna. Livaktiga Eriksdals schacksällskap börjar sina höstturneringar på fredagen i Sofiagården, Ljusterögatan 14. Redan nu är ett 60-tal spelare anmälda, och plats i tävlingarna kan beredas för ytterligare ett antal deltagare efter anmälan hos hr A. Lindblom, tel. 31 28 01, eller i spellokalen. Sällskapet, som stiftades av ingenjör E. Hugolf, högtidlighåller sin 10-åriga tillvaro med bl. a. en jubileumsturnering i januari. Årsmötet valde bl. a. följande styrelse: S. Stockenstrand, ordförande, S. Lindquist, sekreterare, E. Lundmark, kassör, J. Bohlin, intendent, E. Hugolf, rådgivande styrelseledamot, A. Lindblom, tävlingssekreterare.

Myrdal vill hjälpa de små glasbruken

För undersökning av glasindustrins problem har handelsminister Myrdal tillkallat sju utredningsmän. Ordförande är advokat Axel Hemmar, Norrköping, och övriga ledamöter direktör P. J. Hemberg, Surte, disponent G. Östlund, Limmared, diplomingenjör C. I. Scheutz, Växjö, ombudsman T. Flyboo, grov- och fabriksarbetarförbundet, riksdagsman F. Persson, Växjö, och avdelningsordförande Gustav Ljungmark, Surte.

De framtida sysselsättningsmöjligheterna ter sig relativt goda vid buteljglasbruken, säger hr Myrdal. Småglasbruken kan dock utsättas för starkt minskad arbetstillgång. Det föreligger ett betydande utrymme för en kostnadssänkande rationalisering på många håll inom småglasindustrin, fortsätter hr Myrdal. Småglasindustrin har icke genomgått någon sådan koncentrationsprocess som, enligt vad det förefaller, för buteljglasbruken medfört åtskilliga fördelar. Behovet av driftskoncentrationer kan emellertid minskas och de allmänna svårigheterna med större framgång mötas, om småglasbruken i fråga om produktionsprogram och i andra avseenden utvecklar ett mera intimt och planmässigt samarbete.

Utredningen bör även uppmärksamma handeln med hushållsglas; i fråga om vissa artiklar kan glasbruken endast tillgodogöra sig 45 proc. av detaljpriserna. Vidare bör undersökas i vad mån forskningsarbetet på området behöver stödjas och planerna på bättre yrkesutbildning främjas.

Kan genom handelspolitiken en sänkning av de utländska tullsatserna på glas vinnas, ökas möjligheterna för en svensk glasexport på bredare bas. För samma ändamål fordras därjämte ökat samarbete. Det bör undersökas huruvida det av glasbruken gemensamt skapade exportorganet behöver förstärkas.

GÄVLE RADIOSTUDIO BYGGS EFTER NY METOD.

Från Dagens Nyheters korrespondent.

GÄVLE, torsdag.

Gävle rundradio har nu fått byggnadstillstånd till en ny studio. Studion kommer att pröva en helt ny metod i akustiskt avseende och torde bli den modernaste i sitt slag i landet. Man kommer nämligen att förse studion med halvcylindriska reflektorer av trä i stället för de V-formade, som hittills använts.

Köp möbler ekonomiskt köp kontant

Bekväma fåtöljer från Kr. 50.-

Stort urval byråar från Kr. 60.-

Höj- o. utdragb. bord från Kr. 175.-

BESÖK

KOOPERATIVA möbelaffären

KLARABERGSGATAN 42

strax ovanför Drottninggatan

OBS.! LAGERFÖRSÄLJNING: Dalagat. 4. T. 11 31 01. NYTT!

Vid Norra Bantorget — hörn. av Torsg.

En bit av ert kontor

eller lägenhet. Vi söker ett kontor eller del av sådant i Stockholms centrum. God hyra betalas.

Tel. 11 28 30.

NK-Livs MATSPALT

Nu blir Ni snabbare betjänad på NK-Livs

Det har kanske hänt just Er att Ni fått vänta alltför länge på att bli expedierad på NK-Livs? Det förhållandet att varuhusets egen personal i stor utsträckning är hänvisad att göra sina matinköp på NK-Livs har, som det hittills varit ordnat, givetvis kraftigt bidragit till köbildning vid diskarna.

Nu har en ny organisation trätt i kraft

I och med att personalen fått ett från NK-Livs lokaler skilt orderkontor och dess personliga inköpstider i princip begränsats till 8.30—10.30 samt 17—18 har en avsevärd lättnad inträtt. Personalorder expedieras därtill numera av särskilda, i bruna rockar klädda biträden. Personalen har visat stor förståelse för det nya systemet, som sedan någon tid prövats och befunnits fungera utmärkt.

Välkommen till NK-Livs och dess snabbare service!

Fisktillgången är riklig

Kom upp på NK:s Fiskavdelning och se vad vi har att erbjuda — Bergtorsk, Kolja, Kummel, Rödspätta, Rödtunga, Färsk Sill och Makrill.

★

Smaka på ostronen vid ostronbaren

och beställ hem till lördagssupén.

★

Bjud på hummer eller krabba

NK har dagligen nykokt hummer och fina honkrabbor.

★

Nyhet på NK-Livs!

Sockrad åkerbärssylt av årets skörd.

★

En härlig renstek till söndagsmiddagen

Ett mindre parti ofruset renkött har kommit till NK:s viltavdelning. Stek, Sadel, Bog, Renfärs.

★

Grönsakerna just nu ...

mogna tomater, vit vacker blomkål, brysselkål, rödkål, grön gurka, stora violetta kronärtskockor, champinjoner, gul, röd och grön paprika, aubergines, endivesallad m. m.

★

Frukt är en härlig dessert —

svenska äpplen och päron eller *belgiska muscat-* och *Colman-druvor* samt persikor och filbertsnötter.

★

Skulle det inte smaka bra med oxkött och pepparrotssås?

Oxrev, 300 poäng, pr kg .. **2:40**
Oxbringa, 200 poäng, pr kg **2:20**
eller en stek —
välhängda oxstekar, 300 poäng, pr kg **3:50**

★

Ärade kunder!

Observera NK:s tider för hemsändning och när beställning måste ske!

Beställningar till förorterna måste ske dagen innan. Beställningar för hemsändning i staden måste
för 10-budet ske dagen innan,
för 12-budet senast före kl. 10 samma dag,
för 3-budet senast före kl. 1 samma dag.

All mat från A/B Nordiska Kompaniet

Det moderna Stockholm köper hos SkoPIRA Kungsgatan 48 – vid Hötorget

EMYLON

rekommenderas mot MJÄLL av hårexperten

Sedan vi infört EMYLON behandlingarna har samtliga kunder som åtnjutit dessa behandlingar blivit av med de mest svårartade mjällbildningar, och har därav förorsakat håravfall upphört efter endast några behandlingar.

Göteborg den 17/6-46, Mellangat. 1.
Alb. E. Karlssons Eftr.
M. Gustafsson
Rak- & Frisersalong.

Svensk kyla – engelsk värme...

Det börjar bli kallt. Just i dagarna har NK fått in utomordentligt klädsamma engelska ulstrar i helylletweed, som är underbart varma och behagliga. Helt rayonfodrade. Finns i brunt, beige och grönt i storl. 40, 42 och 44. Priset är 185:—
Prova ut Er färg på

Kappavdelningen, 1 tr.

A/B Nordiska Kompaniet

© Tingstensamlingen Publicerad med tillåtelse av Dagens Nyheter AB.